

[0234] EEDSFOARMEN YN IT ALDFRYSKE RJOCHT

Nou't de *feknia*-eed, dy't yndertiden De Haan Hetteema ûntkommen wie, troch pref. Buma foar 't ljocht helle is, (sjoch it Löffstedt-nûmer fan It Beaken XXV, 1963) kin it mûlk fortuten dwaen, om ris bij de mannichte fan eden yn it âldfryske rjocht lâns to gean. Hwant oan 'e ein fan syn artikel neamt pref. Buma in stikmannich eden, dy't er út de wetten en oarkonden byinoarswile hat en men freget jin ôf, hwerom't hja alearen sa'n forskaet fan eden hiene. It liket ús in ding fan bilang ta - nammersto mear om't der op dat stik fan saken in bytsje literatuer bistiet, dy't fan withwersanne gearfandele wurde moat ¹⁾ - om in oersjoch to jaen oer de eden, dy't yn in âldfrysk pleit sward wurde koene. De eden fan amtners (grietman, atta, tolva, fâlden ensfh.) litte wy wêze; dy kinne mei koarten noch wolris op 't aljemint brocht wurde.

Ynlieding.

It sil eltse ûndersiker grif opfallen wêze, dat de eed yn it âldfryske rjocht in wichtich plak ynhië. Hast ientoanich wurdt der yn de Lex Frisionum sein:

1) Oer de eed is gâns in bytsje to finen yn it - tige forâldere - wurk fan J.W. Planck, Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter (Braunschweig 1879) Bd. II S. 19 ff. en yn it ek al net mear moderne wurk fan Jacob Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer, Leipzig 1922⁴, Bd. II S. 541 ff.

Oer de strange foarmen, dy't by it swarren fan eden yn acht nommen wurde moasten, kin men neisjen: a. foar it Dútske rjocht: Heinrich Siegel, Die Gefahr vor Gericht und im Rechtsgang, Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe, 51. Band, Wien 1866, S. 120-169; b. foar it Frânske rjocht: H. Brunner, Wort und Form im altfranzösischen Prozess, Gesammelte Aufsätze, S. 260-388, Stuttgart 1894.

Dat it biwiis troch tsjûgen by âlds talitten waerd en de ûnskuldseed allinne by it ûntbrekken dêrfan sward wurde mocht, hat Richard Löning, Der Reinigungseid bei Ungerichtsklagen, (Heidelberg 1880) nei foaren brocht, mar hy hat gjin oanhing krige. Wichtich, net yn't minst om't it wurk ek Fryske boarnen bihannelt (S. 38-48), is Rudolf Ruth, Zeugen und Eideshelfer in den deutschen Rechtsquellen des Mittelalters, I. Teil, Klagen wegen strafbarer Handlungen (Breslau 1922), Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, begründet von Otto von Gierke, 133. Heft.

Oer de eed yn it Fryske rjocht kin men der by helje: M.S. van Oosten, Inleidende beschouwingen over het oudere Friesche bewijsrecht, yn: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis dl. 18 (1950), s. 440-476, dat sydlings de eed bihannelt. Oer in prosesfoarm, dêr't de eed ek by to pas komt, giet it yn: Het oudfriese "kestigia", fan R.P. Cleveringa, Verhandelingen Kon. Ned. Akademie van Wetenschappen afd. Letterkunde, Nw. Recks, deel LXVI, nr. 4, Amsterdam 1959.

et si negaverit cum (talwurd) *sacramentalibus iuret* of - noch fierder bikoarte -: *sibi* (rangtalwurd) *iuret*. Yn it foarste gefal wurdt it tal eedhelpers oanjown, wylst yn it oare gefal de eed fan de man, dy't earne fan biskuldige waerd, yn it tal bigrepen is. Itselde forskynsel sjogge wy yn de jongere boarnen: *bi elleve ethem* njonken *twelevasum*. It tal eedhelpers, dat nedich wie, hong sawol mei de wandie, dy't birjochte waerd, as mei de stân fan de forklage en fan de kleijer gear. Meastentiids wienen de tallen in mearfâld fan 3 : 3, 6, 12, 24, 60, 72 (de forklage meirekkene ¹)).

Hwannear't immen nou in misdie oanwreaun waerd, mocht er him ornaris foar it rjocht frijswarre. Hy ûntkende it sûnder omslach fan wurden en sei sljochthinne: "Ik haw dit of dat net dien, sa wier helpe my ensfh." Dan ²) kamen de folgers oan bar; hja seine alhiel neat oer de saek sels, mar biswarden, dat hja har foarman as in goede man koene en it harren oars net foarstelle koene as dat er rjochtlik sward hawwe moast.

De eedhelpers, dy't hjir de biskuldige stypje, waerden keazen út dy syn eigen folk (kêstfreonen). Troch de bank mocht de forklage syn eedhelpers sels útsykje, mar it kaem dochs ek gauris foar, dat de tsjinpartij bitinge, dat er - út dejingen dy't de oare út syn skaai op it tal set hie - de folgers útkieze mocht. Men lêst b.g. yn 'e Hunsinger kêsten: *Hit ne se thet ta clagere liauera se, thettere etta thiaue here twelef ethan, under achtetenum te nimane sinra sibbesta liua, uppa sente ypolitus caphsa* ³). De oankleijer tidige der dan fansels op, dat de troch him útsochten - neffens syn bitinken de earliksten - wol sa dryst net wêze soene om de eed to dwaen. Dat koe wolris misbiteare, lyk as abt Ethelgerus soks ris ta syn skea en skande ûnderfoun hat ⁴). Mar oer't generael sil dy regeling better wurke ha as men yn it earstoan tinke soe. Hwant wy moatte net forjitte, dat it swarren doe in nuodlike saek wie. It minste dat de falske eedswarder forlieze koe, wie wol syn rjochterhân ⁵); hy wie as immen, dy't "stjerrend fan de wrâld ôfskie nimme moast". En

1) Dy tallen wurde wolris foar typysk frysk/saksysk hâlden. Sjoch dêroer: S.J. Fockema Andreae, Bijdragen tot de Nederlandsche Rechtsgeschiedenis, 5e Bundel Haarlem 1914, s. 327 e.f.

2) It barde ek wol, dat de biklage as lêste, of as earste én lêste de eed swarde.

3) J. Hoekstra, De eerste en de tweede Hunsinger Codex, 's-Gravenhage 1950. s. 107 (XXIII, 33).

4) Sjoch A.W. Wybrands, Gesta Abbatum orti Sancte Marie, Gedenkschriften van de abdij Mariëngaarde (1879), s. 204 e.f.

5) It ôfslaan fan 'e hân as straf foar falske eedswarring wurdt yn 'e Fryske wetten komselden neamd, mar moat to uzes ek wizânsje west hawwe. Yn 'e 16de kêst wurdt op dy straf doeld, mar dy is troch it ynslûpen fan in glosse kwealik werom to finen. Yn dy kêst wurdt sein, dat de Friezen gjin lyfstraffen hoege to ûndergean, bihalven as hja foar it rjocht *wrwonnen ende wrdeeld* wurde. Mei oare wurden: as bliken docht, dat hja falske eden sward hawwe. En dan folget dêr yn 'e tekst op: Yn dat gefal moat men (de falske eedswarder) de hân ôfkapje. Oerskriuwers hawwe nei myn bitinken de sin fan dy tekst net mear foar it forstân hawn en der by set: *umbe tuede deda*. Hja seagen it forbân mei it foarôfgeande net meat: founen it nuver, dat der samar praet waerd fan it ôfslaan fan 'e hân en setten der doe mar in oantekening by: tink derom, dat kin allinne mar yn twa gefallen. De gearstaller fan R is doe noch efkes fierder gien en hat der twa gefallen, dêr't it ôfkapjen as straf yn foarkaem, oan taheakke: *fon falske tha fon fade*. (In frij lette tafoeging, dy't net yn de fan Borchling útjowne Leechdútske R-tekst foarkomt, Sjoch C. Borchling, Die niederdeutschen Rechtsquellen Ostfrieslands I, Aurich 1908, s. 155).

dan leit it yn 'e reden, dat jins folk der alhiel net op longere, om foar jin to swarren, hwanneart' hja wisten of alteast ergeren, dat ien skuldich wie. Troch al of net mei to swarren sprieken de sibben dus einliken in fûnis út¹⁾ oer skuld of ûnskuld fan de forklage. Hja koene him út har formidden weibalje, of troch doarn en hage "folgje". Yn it lêste gefal koene hja har al fêst mar ré meitsje foar de fete, hwant wegere de easker de eed, of loek er de hân fan 'e forklage fan it kaske mei relikwyen ôf, dan stie dat lyk mei in oarlochsforklearring tusken de famyljes ²⁾.

Nei forrin fan tiid - sahwat om de 13de ieu hinne - foldie dat systeem lykwols net mear. Dat hong mei forskate foroaringen yn it rjocht, dy't hjir net yngeand bisprutsen wurde kinne, gear. It wichtichste punt dêrby wie lykwols de greatere macht fan it pleatslike biwâld. Dat gong tsjin de feten yn en woe ek de kampslach - allyksa in mûglikheit, as de tsjinpartij de eden net oanhearre woe - net mear talitte. Altiten de forklage de eed dwaen to litten soe, nou't de driging fan fete en kampslach weinommen wie, net mear earlik wêze, dat sadwaende moast der hwat op útfoun wurde. In wichtige forbettering dêrby wie b.g. dat it bigryp buorkundich gâns rommer nommen waard. Aldtiids mocht ien, dy't op 'e die bitrape waard, gjin eed swarre; letter waard oannommen, dat immen, dy't b.g. skuorde klean hie, mei de deaslach anneks west hie. Ek de eden fan de folgers moasten foroare wurde; troch it lossen wurden fan de sibbebân en it ûntstean fan nije mienskippen (stêdden!) koe it bloed kwalik mear foar it bloed tsjûgje ³⁾ en bûtendat waard lang om let fan 'e tsjûgen net mear forwachte, dat hja de forklage frijpleitsje soene, mar dat hja sizze soene hwat hja mei de eagen sjoen en mei de earen heard hiene.

Oare punten - lyk as b.g. de greatere rol, dy't de rjochter spile - litte wy fierders wêze; dizze oanrin sil genôch wêze om de funksje fan 'e eed yn it Fryske rjocht dúdlik to meitsjen.

Eedsformulieren.

Troch de Fryske wetten en oare rjochtsboarnen binne ús net in soad eedsformulieren oerlevere. It formulier fan de ûnskuldseed - mei de dêrby hearrende eed fan de folgers - is allinne yn forskate Leechdútske lêzingen biwarre bleaun ⁴⁾. In Fryske tekst fan de *hondeth* is, mank foarskriften oer *skettan*,

1) It sil dan ek gjin nij dwaen, to fornimmen, dat hast oeral de jury's de fuortsetting fan 'e tsjûgen binne.

2) It gong dus krektlyk om en ta as eartiids, allinne mei dit forskil, dat der nou earst in eed sward waard, ear't de fete oansein wurde koe. Doe wiene de famyljes ek sels baes; hja koene as in lid b.g. deaslein waard, de rjochter der yn bihelje, mar ek ta in fete bislute.

3) Hwanneart' immen gjin folk earne hie, dan wie it wol de koartste klap, dat er sels alle eden swarde, lykas yn Den Briel barde: *Heeft A. gheen van sinen maghen by hem, die rechter sal hem steden te zweren noch v eeden, die een achter den anderen, so hy den voireedt dede.* Jan Matthijssen, Het rechtsboek van den Briel, opnieuw uitgegeven door J.A. Fruin en M.S. Pols, Oude Vaderlandsche Rechtsbronnen (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude Vaderlandsche recht, eerste reeks No. I., Den Haag 1880), s. 164. De Fryske wetten kenne in oare oplossing: *sa hach thet kind thenne framde man mith sina fia te kapande* (W.J. Buma, De eerste Riustringer Codex, 's-Gravenhage 1961, s. 102, IV, 6).

4) b.g. yn it hs. fan it Genoatskip Pro Excolendo (yn 'e bibleteek fan 'e Ryksuniversiteit to Grins) nû. 33, s. 398; yn it hs. 279 fan dy bibleteek (fol. 2^v), yn it hs. fan it Frysk Genoatskip V b 5 ensfh. Dy eden binne foar in part ôfprinte yn it stêdsboek fan Grins, útjefte A. Telting (1886), s. 25.

yn F bidarre: *en nates hond eth: sa help iv tha trowa, ther thi nat tha nat schildich is, sa J thes rawis vn schildich se*. Wy hawwe der lykwols in bytsje oan, hwant wy witte net, hwanneart de *hondeth* ¹⁾ sward wurde moast; hy komt, útsein yn Rq. 476, § 35, nearne oars yn de Fryske wetten foar. De *boeled* en de *fia-eth*, resp. út Westerlauwerske en Iemsgoaër boarne, binne formulieren om wiis mei to wêzen. Mar ek dêr sitte tûkelteammen, binammen by de *fia-eth*. Van Helten ²⁾ hat der al op wiisd, dat einliken net praet wurde kin fan *ien* eedsformule, der moatte forskate eden trochinoar mjukse wêze. Wy kinne jit fierder gean: dat de parten allegearie ta de *fia-eth* heard hawwe, is alhiel net wis. Dat hâldt allinne mar foar de ein fan it stik, dêr't stiet, hwa't de *fia-eth* swarre moatte. Mar dêrmei is perfoarst net sein, dat it hiele foarôfgeande stik dus ek de *fia-eth* wêze soe. Né, it lân leit der nei myn bitinken gâns oars hinne. De samling, bikend ûnder de namme *fia-eth*, is alhiel gjin eed, sels gjin samling eden, mar in samling formulieren, dy't de rjochter útsprekke moast, ear't de partijen de eed dwaen moasten. It wiene warskôgingen, formoanningen om gjin falske eed to swarren. De rjochter sil dêrby fansels gjin kar út hawn hawwe; foar de eden sille bypassende formoanningen west hawwe. Spitigernôch hat de skriuwer fan E 2 ³⁾ net oantsjut, hwat by hwat partueret, dat wy moatte der mar nei riede. It liket my lykwols moai wis to wêzen, dat 1, 7 ⁴⁾ en 1, 10 ⁴⁾ oan eden *in vestimento* foarôf gongen: *thit wede, ther thu a thisse wordem be spreke* (I, 7) en *thit wede oppa liwe* (I, 10). Ik soe bûtendat foarslaen wolle I, 3, 4 (neffens my ién oanrin) der ek yn to biheljen; de klean spylje yn dy formule sa'n greate rol, dat de dêroanfolgjende eed wol tagelyk mei it oanreitsjen fan 'e klean dien wêze sil. I, 1 en I, 2 jowe ek net in bulte swierrichheden; it moatte hast wol de ynliedingen ta de wichtichste eden, de eden op 'e relikwyen, west hawwe. Hokker eed oan 1, 5 folgje moast, witte wy net; it leit it meast yn 'e reden, dat op de hillige oalje sward waerd, mar in eed dêrop binne wy net tsjinkommen. 1, 6 en 1, 8 moatte oan de *fia-eth* foarôfgongen wêze. Dy twa formules sille dus foar de skriuwer fan E 2 oanlieding west hawwe, om oan 'e ein útinoar to setten, hwanneart dy eden sward wurde moasten. Ek I, 9 kinne wy net to plak bringe; dúdlik is, dat dêr de eedôflizzer fan top ta teil forflokt wêze soe, as de eed falsk wêze mocht. Oft dêrby ek eat troch de eedôflizzer fêst hâlden wurde moast, kinne wy net neigean.

De formules bislute mei datjinge, hwat de rjochter nei ôfrin fan it eedswarren seit (I. 11); in eedsformule yn eigentlike sin is dêr dus net oerlevere. It

1) It bisûndere fan dy eed is, dat nei alle gedachten de man dy't de eed swarre moast de hân net op 'e relikwyen of sokssahwat lei, mar op 'e hân fan in freon. Hy sette dêrby mûlk de trou oan bloedfreonen as wissichheit foar de suverens fan 'e eed.

2) Zur lexicologie des altostfriesischen, Verh. Kon. Akad. van Wetenschappen te Amsterdam Nw. Reeks, dl. IX (1907), s. 122. Literatuer oer dy eed is fierder to finen by P. Sipma, *Fon alra fresena fridome* (Snits, 1947), s. 150; in oersetting yn: S. Kalifa, *Pré-droit et procédures dans la Frise du moyen-âge*, Estrik IX (Grins 1955), s. 63-66.

3) Utjown fan K. Fokkema, *De tweede Emsinger Codex*, 's-Gravenhage 1953 (s. 17-19) nû. 1. Dêr ek in brokstik (it saneamde fragmint fan Mené) op s. 66-67 (A I). Dat wurdt troch de útjower in stik fan de *fia-eth* neamd, mar - sa't bliken dien hat - kin ik it dêr net mei lyk fine. It binne neffens my twa ynliedingen ta in *witheth*.

4) Nûmering neffens de útjefte fan Fokkema.

hie fansels ek net folle doel om dy formules op skrift to bringen, hwant dy wiene hast iderkearen wer oars.

Eden, bineamd nei uterlike foarmen.

Yn it foarôfgeande kamen wy hieltiten eden tsjin, dy't ûnder it oanreitsjen fan biskate dingen dien wurde moasten. De *witheth*, de eed op de relikwyen, wie dêrfan it meast hiem; dy foarm hat yn hiele Europa gongber west. Meastentiids waerden dêrby de twa foarste fingers fan de rjochterhân op de - op in forheging steande - skryn lein¹). Komselden waerd op 'e bibel (it evangeelje) of op it krús²) sward. En binammen yn Fryslân wie it wenst en swar op jins klean of jild. Dy twa foarmen fine wy al yn 'e Lex Frisionum: Waerd in *servus* foar in dief hâlden, dan moast de hear, as it in greate saek wie, him op 'e relikwyen frijswarre; hie it in sinterske negoasje west, dan koe er folstean mei *in vestimento vel pecunia iurare*³). It wiene dus eden om sa to sizzen fan de twadde rang; in falske eed kaem jin dêrby sa djûr net to stean. Dy eden fine wy ek yn 'e jongere rjochtsboarnen werom. Yn 'e saneamde *fia-eth* kamen wy al in pear gefallen fan it swarren op de klean tsjin en itselde fine wy yn de boeleed : *Soe aegh hi op toe nymane zyn wennestra ghaera mey zyn wenster hand ende deer op toe lidzane tweer fingeren fan sine foera hand*⁴). Dat as boeleed in eed in *vestimento* brûkt waerd, sil der mei gearhingje, dat bisward wurde moast, dat der neat fortsjustermoanne wie (neat tomûk ûnder de klean meinommen wie). De eed op it jild - de namme seit it al - wie fansels de *fia-eth*. Fan dy eed witte wy troch de nisneamde oantekening yn E 2⁵) hwannear't er sward wurde moast. Dêrby binne twa gefallen to ûnderskieden. Yn it foarste plak wie de frou hâlden om sok in eed to swarren, byhwannear't har it forsidestopjen fan eat út it mandeguod oanwreaun waerd⁶); yn it oare gefal moast dy eed dien wurde, as immen him fan in klacht oer it skeinen fan in oar suverje woe en de boete, dy't dêrop stie, in trêdde manjild to boppen gong. Niiskrektsa die bliken, dat der twadderlei oanrin fan in *fia-eth* west hawwe moat (I, 6 en I, 8). It liket ús gaedlik ta, om ek twadderlei *fia-eth* oan to nimmen en dan I, 6 foar it lêste⁷) en I, 8 foar it earste⁸) gefal to biwarjen.

1) Hja sille bûtendat net mâlle slim of lang west hawwe, mar b.g. sa: "ik ûntken, dat ik dat of dat dien ha, lyk as X seit, sa wier" ensfh.

2) Sj. b.g. Oldenburgisches Urkundenbuch Bd. V. nû. 35 (1324), s. 22.

3) Lex Frisionum Tit. III (Thiubda) 5, 6 en XII (De delicto servorum) 1, 2.

4) Utjefte Walther Steller: Das altwestfriesische Schulzenrecht, Breslau 1926, s. 148 (Jus-tekst).

5) Ek to finen yn E 1, útjefte P. Sipma, De eerste Emsinger Codex, 's-Gravenhage 1943, s. 55 (I).

6) Sjoch dêroer b.g. Die Brokmer Rechtshandschriften, útjown fan W.J. Buma, 's-Gravenhage 1949, s. 63/64 (§ 102) en s. 67-70 (§ 109).

7) Dat de *fia-eth* yn dit gefal sward wurde moast, sil gearhingje mei it let midsieuske stribjen, om falske eden tsjin to gean. Wie der in wichtige klacht yntsjinne, dan moast de forklage yn it foarste plak de "gewoane" eed mei de folgers swarre en dêrmei nochris syn jild yn 'e kiif sette troch in eed.

8) I, 8 praet net - lyk as I, 6 - oer it âldfaers erf, mar allinne oer replik goed. Dat lêste kin fansels ek allinne mar op it aljemint komme, as der praet is fan it fortsjustermoanjen troch froulju.

Eden, bineamd nei oare skaeimerken.

Tige hiem wie de *dedeth* (lett. died-eed ¹). Syn namme tanke dy nei alle tinken dêroan, dat yn 'e formule net sûnder mear eat ûntkend waerd, mar in feit (*dêd* ²) steld waerd. Wie it b.g. sa, dat immen it bisit fan âlderserf bistriden waerd, dar koe er dat hâlde troch *dededen* to swarren. De ynhâld fan de eed sil yn dat gefal west hawwe: "it âlderserf, dat Jo fan my opeaskje, dat is my fan myn heitekant oanstoarn; sa wier helpe my ensfh." ³) Jong is nei alle gedachten de *fremethe-eth*, dy't yn it trêdde Iemsgoaër hânskrift foarkomt ⁴). Der wurde prosesregels jown en it gefal bihannele, dat immen de keappriis fan eat opeasket. Wol de man, dy't om de keappriis oansprutsen wurdt, der neat fan "witte en seit er dat er syn ynkeap by in oar dien hat, dan mei de easker de keap mei in *fremethe-eed* biwize. De sin dêrfan kriget men yn 't forstân, as men it twadde Iemsgoaër hânskrift, dêr't deselde tekst yn foarkomt, der nêst leit ⁵). Dêr wurde twa tsjûgen of ién eed frege foar it biwiis fan 'e keap. Oer de twa tsjûgen hoege wy hjir net to praten; de *iene* eed lykwols jowt swierrichheden. Wurdt dêr nou de eed, troch de partij ôflein, bidoeld, of moat de eed dêr as folcheed útlein wurde? Dat - sa liket it my ta - is nou krekt hwat de skriuwer fan E 3 - moai wis op eigen manneboet - ús fordútse wol: tink der oan, it is in *fremethe-eth*, in eed, dy't "troch in oar dien wurde moat". In nuver gefal is de *wedereed*, dy't yn it âlde Skeltarjocht foarkomt ⁶); Walther Steller hat him yn syn wurdlist to *witheth* = "Gegeneid" promovearre, hwat hast wol bitizing jaen moast mei *witheth* = eed op 'e relikwyen ⁷). Dy eed wol faeks oars neat sizze as: eed troch de tsjinpartij sward. De saek wurdt lykwols noch helte bitiisder, as wy hjir ek noch de *forma-eth* op 't aljemint bringe. *Forma-eth* bitsjut oars neat as "foarste eed", to witten de eed fan de biklage (of easker) sels, net fan syn "folgers" ⁸). Mar nou wurdt yn 'e Dútske literatuer ek praet fan in "Widereid" of "antejurementum"/"Voreid", dy't in soarte fan suveringseed west hawwe soe. Hwannear't men immen foar 't rjocht eat neijoech, dan moast men - ear't de klacht bihannele wurde koe (dêrfandinne "Voreid") - earst swarre, dat men net út haet, niid, oergunst of sokssahwat pleitsje woe. Om 't dy eed by myn witten yn Fryslân net brûkt waerd, hie dêr it swijen ta dien wurde kinnen, as R.P.

1) Oars: S.J. Fokkema Andreae yn Album Kern (Mélanges Kern 1903 s. 161-163); ek yn Bijdragen tot de Nederlandsche Rechtsgeschiedenis, 5e bundel (Haarlem 1914). p. 354-358: "eden mei bloedfreonen" (sa ek al: [Wierdsma en Brandsma,] Oude Friesche Wetten [Campen/Leeuwarden 1782], s. 127); B.W. van Klaarbergen, Das altwestfriesische jüngere Schulzenrecht (Drachten 1947), s. 28: "Reinigungseid".

2) Yn dy bitsjutting (forl. it latynske *actio*) dúdlik yn it âlde Skeltarjocht (Walther Steller, Das altwestfriesische Schulzenrecht, Breslau 1926, s. 122/123) *Dit is riocht, datma mey des daeda tieege naet waria ne mey bihael in fiouwer deda.*

3) Helle út it 21ste (yn H 22ste) lânrjocht.

4) K. Fokkema. De derde Emsinger Codex, 's-Gravenhage 1959, s. 40 (V, 2).

5) K. Fokkema, De tweede Emsinger Codex, 's-Gravenhage 1953. s. 39/40 (IX. 2).

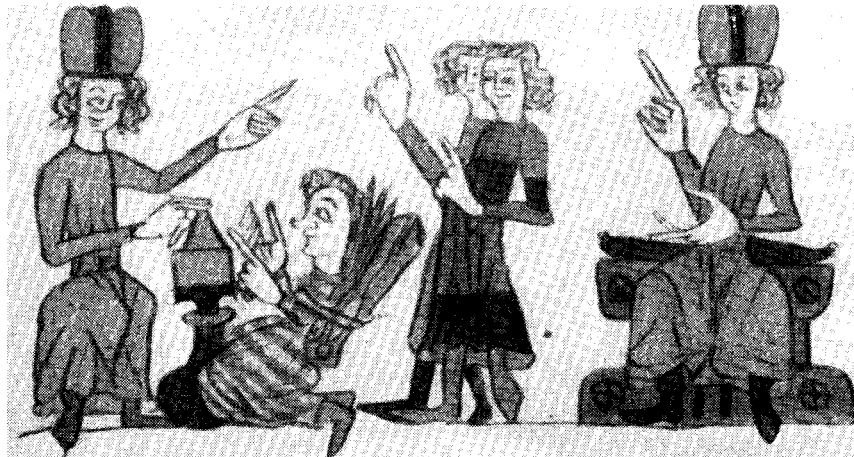
6) Walther Steller, Das altwestfriesische Schulzenrecht, Breslau 1926, S. 90/91.

7) K. Nauta. Die altfriesischen allgemeinen Busztaxen, Assen 1941, neamt ûnrjochtlik de *witheth* = Gegeneid.

8) Sjoch R.P. Cleveringa, De vóreed in het Ommelander recht. Akademiedagen, Deel VI (Voordrachten gehouden te Assen op 17 en 18 april 1953), Amsterdam 1953, s. 34/35.

Cleveringa ¹⁾ der net op út wolle hie, dat yn 'e Hunsinger Kêsten ²⁾ twaris it wurd *forma-eth* yn 'e bitsjutting fan "Widereid" brûkt wêze soe. It leit yn 'e reden, dat immen, dy't bitsjûge wol, dat in wurd yn ien tekst in hiel oare bitsjutting hawwe soe as yn alle oare teksten, dêr in fêst biwiis foar bybringe moat. Mar men sjocht nij op, as men gewaer wurdt, dat Cleveringa hjir alhiel gjin biwiis leveret, mar der mei folstiet om de teksten oan syn opfetting oan to passen, lyk as oan it neikommende bliken dwaen sil.

Yn it foarste gefal giet it oer in rjochter, dy't him de hannen stopje litten hat. Hy kin de klacht ûntgean, as er mei 11 folgers ûnder eed de klacht bistriidt. Mar dat giet net, as de kleijer de earste eed net jilde litte soe ³⁾ sûnder dat de rjochter fuortendaliks syn wapen krige om him troch in kampslach tsjin sok in kwealaster to forwarren. Troch dat ta to litten, joech er iepenlik ta, dat er skuldich wie. Dúdliker kin nei myn bitinken in tekst amper wêze. Mar as immen mei Cleveringa de *forma-eth* mei "vooreed" oersetse wol, dan is der gjin útkommen oan. Hy makke der fan: "As de oankleijer de foareed we-

Ofb. 1. De dogeneat mei net swarre *).

Alhiel lofts en rjochts twa rjochters, kenber oan 'e hoed mei heech opsleine rânne mei in bûgel der oer hinne. Hja stelle rjochterbanken foar (dêrfandinne sit dy oan 'e rjochterkant op 'e rjochterstoel). Foar de oare rjochter stiet it kasko mei de relikwyen, dêr't de rjochter de twa foarste fingers fan de rjochterhân op leit. Dat moat útbyldzje, dat er de eed fan 'e knibbeljende man net oannimt. Hy wiist dêrby op twa boaden (hja hawwe in boadskip, hawwe de fingers omheech), dy't stjûrd binne troch de rjochter oan 'e rjochterkant. Hja dogge tyngje, dat de knibbeljende man in dogeneat is (sjoch syn lange noas!), dy't net swarre mei. Koart tofoaren moat er troch it gerjocht oan 'e rjochterkant ta in straf oan hûd en hier foroardiele wêze (oantsjut troch de him op 'e rêch boune skjirre en giselroeden) en dêrtroch ynkompetint ta de eed (nei oanlieding fan 'e Saksenspiegel, Lânrecht III, 82, § 1).

1) Sjoch it yn 'e foarige noat oanhelle wurk s. 20 e.f.

2) J. Hoekstra, De eerste en de tweede Hunsinger Codex, 's-Gravenhage 1950, s. 107 (XXIII, 30, 31).

3) Dat barde gauris troch de hân fan de man dy't swarre soe fan de relikwyen ôf to lûken.

Ofb. 2. De `foarsprekker' hat him forsprutsen *).

Tusken rjochter en prosespartij stiet de 'foarsprekker' (prokkereur), dy't der hjir slim ta sit. Hy hat neffens syn opdrachtjower hwat forkeards sein: dêrfandinne hâldt de lêste de hân foar de mûle, keart him fan de `foarsprekker' ôf en triuwt him foart. De 'foarsprekker' lykwols giet der tsjinyn (meast loftse hân), wiist nei syn ear (ik haw sein, hwat ik heard haw) en hat - om dochs foaral folslein to wêzen - in tredde hân krigen, dêr't er dat op 'e relikwyen mei biswart (Saksenspiegel, Lienrjocht 19, § 1).

*) De printsjes binne nommen út: Der Sachsenspiegel, Bilder aus der Heidelberger Handschrift, Eingeleitet und erläutert von E. von Künssberg, Insel-Bücherei, Nr. 347. It Heidelberger hs. stamt út de foarste helte fan 'e 14de ieu. In hwat jonger hânskrift mei aerdich mear ôfbyldingen der yn wurdt biwarre yn Dresden en is útjown fan K. von Amira.

geret(!¹)) sûnder tsjinpraet fan de rjochter". Ik freegje my ôf, hwerom sil dy oankleijer dat wegerje? en de helte slimmer, hwerom sil de rjochter der biswier tsjin hawwe? Krektlyk stiet it mei de oare tekst. Der wurdt sein, dat men yn it legere gerjocht gjin rôf of wounen, dy't neffens de ôfmjittings útbitelle wurde moatte, as buorkundich fonnisje mei, bihalven as de rjochter der sels by west hat, of as de oankleijer de earste ûnskuldseed fan de biklage ligen hjitte wol. Ek dy bidoeling is dúdlik; allinne moat der by tocht wurde de ein fan it foarige stikje: *sunder witherstride*. Cleveringa kaem fansels mei syn

1) Sa ek al Van Helten, Zur lexicologie des altostfriesischen, Verhandlungen der Kon. Akad. van Wetenschappen afd. Letterkunde, nw. reeks, Deel IX, Amsterdam 1907, s. 137. Syn biwiis stiet - út in juridysk each bisjoen - frijhwat tuitich. By *leina* hellet er mei rjocht en reden it Hollânske "loochenen" oan. Dat kin ek "verloochenen" bitsjutte, b.g. jins namme "verloochenen", b.g. troch to wegerjen jins namme op to jaen. Dat - sa sei Van Helten - it Hollânske "loochenen" kin "wegerje" bitsjutte.

forma-eth = "vooreed" wer alhiel net út. Hoe kin eat ommers *iechta* wurde, as de oankleijer(!) de "foareed" wegeret? ¹⁾ Dat allegearre makket nei myn bitinken dúdlik, dat wy de oersetting *forma-eth* = "foareed" wol foargoed forsmite kinne. By de oare eden kinne wy koart krieme.

Riedselich bliuwt de *mensing-eth* út it âlde Skeltarjocht ²⁾. Ear't de hemrik dield wurde koe, moast der sa'n eed sward wurde. It eigenaerdige is, dat der mar ien eed sward wurdt; oars soe men tinke kinne oan in eed, dêr't de lju mei biswarden, dat hja rjocht - en hokker rjocht - op de hemrik hiene.

In *ledeth* swarde de lieder fan in fete; hy moast dêrtroch nei de fjochterij foar de ballen stean ³⁾.

In *fretheth* (in *oereed* is der nei oan bisibbe) formoedsoenet de sibben fan deade en deaslagger ⁴⁾, der waerd ûnthjitten, om inoar net langer to haetsjen of to hinderjen.

Waerd immen in eed ôftwongen, dan praetten hja fan in *nedeed* ⁵⁾.

In *eed der wird* ⁶⁾ komt binammen yn lette boarnen gauris foar. De Jurisprudentia Frisca wijt der in hiele titel oan: XI *De Juramento Calumpniae*, dy't Montanus Hettema net alhiel krekt oerset hat mei : „Over den eed in zaak van laster". Sawol easker as biklage hiene dy eed to dwaen, ear't it eigentlike proses bigoun, hja swarden neat as de wierheit nei foaren to bringen.

Yn de fan E. Friedländer útjowne Eastfryske oarkonden komme wy om't hurtsje de stave eed tsjin ⁷⁾, ek de Snitser Recesboeken witte fan in *utstaefs eed* ⁸⁾. Dat wie in eed, dy't troch de rjochter of troch in speslale "foarsprekker" ⁹⁾ foarsein waerd en dan troch de man, dy't swarre moast, wurd foar wurd neisein wurde moast. Dat joech yn Ingelske boarnen dy eed de namme fan *juramentum fractum*, wylst yn Frankryk fan in *juramentum escariatum* praet waerd ¹⁰⁾. It wie in "swiere" eed; elts forsin, ja sels eltse forweging fan it lichem makke de eed ûnjildich. Hy waerd dêrom wol de eed mei *vare*, de nuodlike eed, neamd, soks yn tsjinstelling mei de sljochte ¹¹⁾ eed (*iuramentum planum*).

1) Cleveringa hat wol bisocht om it hiele *iechta* út de tekst wei to praten. Dat bitsjutte hjir safolle as: it proses giet net troch, der is gjin reden foar it swarren fan eden.

2) Walther Steller, Das altwestfriesische Schulzenrecht, Breslau 1926, s. 77.

3) R. His, Das Strafrecht der Friesen im Mittelalter, Leipzig 1901, s. 66.

4) R. His, o.w., s. 216; P. Sipma, Fon alra Fresena fridome, Snits 1947, s. 174.

5) Oark. S. II, 46(j); 48 r. 70; 49 r. 26; 67 r. 102; 73 r. 33; Snitser Recesboeken 1490-1517, útjown fan M. Oosterhout, Assen 1960, nû. 396.

6) Snitser Recesboeken 1490-1517, útjown fan M. Oosterhout, Assen 1960, nû. 3359, 4648, 4649; it formulier fan de *eed der wird* yn nû. 3118 (s. 354).

7) E. Friedländer, Ostfriesisches Urkundenbuch, Erster Band (Emden 1878) nû. 261, 280, 333, 395, 446, 447, 448, 454 ensfh.

8) Snitser Recesboeken, 1490-1517, útjown fan M. Oosterhout, Assen 1960, nû. 104 en 496.

9) D. Simonides, Die Hunsingoer Küren vom Jahre 1252 und das Ommelander Landrecht vom Jahre 1448, Assen 1938, s. 13, r. 24: *buta tha stavere ther tha ebbetan ther to sette*.

10) H. Brunner, Forschungen zur Geschichte des deutschen und französischen Rechtes, Stuttgart 1894, s. 326 ff.

11) H. Brunner, yn it yn 'e foarige noat oanhelle wurk, s. 327, noat 4. De opfetting fan R.P. Cleveringa, Het oud-friese "Kestigia", Verhandelingen der Kon. Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, Nw. Reeks, dl. LXVI, nû. 4 (Amsterdam 1959), s. 41, noat 6: "sliuchte eed" = 'eed zonder eedshelpers' is, tinkt my, oars neat as in ûnderstelling.

Yn 'e âldere rjochtsboarnen is dy stave eed net bikend, of it moast al wêze, dat it wurd stêf, dat binammen gauris yn de Riustringer boarnen foarkomt ¹⁾, de bitsjutting fan *utstaefs eed* hawn hat.

Foar de *feknia*-eed kin - en dat ta eintsjebislút - forwiisd wurde nei it yn 'e oanrin neamde artikel fan pref. Buma yn *It Beaken* ²⁾.

N. E. Algra.

1) W. J. Buma, De eerste Riustringer Codex, 's-Gravenhage 1961, III, 14 (s. 98), IV, 3 (s. 101), XV, 2 (s. 126); des. Het tweede Rüstringer Handschrift, 's-Gravenhage 1954, II, 11 (s. 60), V, 41 (s. 61).

2) It Beaken, Löffstedt-nûmer, Jiergong XXV (1963), s. 255-264.